

Kuveyt 2013

Fahriye Keskin

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Bu çalışmada genel olarak, 2013 senesi boyunca Kuveyt'teki iç ve dış politik olaylara, ekonomik ve ticari gelişmelere ve son olarak Kuveyt-Türkiye ilişkilerine yer verilmiştir. Bu yıl da Kuveyt'in iç politikası seçimler sebebiyle dikkatleri çekmiştir. Dış politikasında ise özellikle Suriye'de yaşanan kriz, İran'ın nükleer sorunu, Mısır'daki darbe, Irak'la ilişkiler temel konular olmak üzere oldukça hareketli geçmiştir. Bunların yanı sıra ekonomik gelişmeleri de Kuveyt açısından oldukça verimli geçen alanlardan olmuş, çeşitli ekonomik ve ticari işbirliklerini beraberinde getirmiştir. Kuveyt-Türkiye ilişkilerinde ise siyasi ve özellikle de ekonomik anlamda oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuveyt | İç politika | Dış politika | Ekonomi | Türkiye | Güvenlik | KİK

Kuwait 2013

Abstract

In this study, generally domestic and external political events, economic and commercial developments and lastly Kuwait-Turkey Relations will be scrutinised. As 2012, Kuwait's domestic policy has remarkable developments because of elections. In terms of Kuwait's foreign policy, especially the crisis in Syria, Iran's nuclear issue, the military coup in Egypt and relations with Iraq have been main points. Beside these developments, this year in terms of economic relations and economic and commercial cooperations have been very active and yielding. In conclusion, this year has quite important developments in terms of Kuwait-Turkey political and especially economic relations.

Keywords: Kuwait | Domestic policy | Foreign policy | Economy | Turkey | Security | GCC

Giriş

Kuveyt'te 2013 yılı içerisinde meydana gelen gelişmelere yer verdiğimiz bu çalışmada temelde Kuveyt'in iç politik gelişmeleri, Suriye, İran, Irak, Mısır gibi ülkelerle olan ilişkiler başta olmak üzere dış politik gelişmeleri ile ekonomik gelişmeleri ve son olarak Kuveyt'in Türkiye ile olan ilişkileri ele alınmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın ilk aşamasında ele aldığımız üzere, Kuveyt'te iç politik gelişmeler bu yıl da sakin geçmemiştir. Henüz daha geçtiğimiz yıl yapılmış olan seçimler, gelen itirazlar sonucu Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş ve yeniden seçimlere gidilmiştir.

Kuveyt'in dış politik gelişmeleri kapsamında, özellikle 2010 sonu itibariyle başlayan protesto ve ayaklanmalar sonucu Ortadoğu coğrafyasında önemli siyasi değişim ve dönüşümlere yol açan Arap Baharı süreci Kuveyt'te etkisini hissettirmeye devam etmiştir. Özellikle Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) bünyesindeki toplantılarda Suriye krizinin ağırlığını görmek mümkündür. Bunun dışında Irak'la ilişkiler, Mısır'daki darbeyle ilgili olaylar ve İran nükleer krizi de Kuveyt dış politikasında öne çıkan noktalar olmuştur.

Dış politik gelişmelerden sonra Kuveyt'teki ekonomik gelişmelere değinilmiştir. Bu bağlamda, yapılan yatırım ve işbirliği anlaşmalarına, çeşitli ekonomik ve ticari toplantılardan öne çıkanlarından bahsedilmiştir. Özellikle son olarak bahsettiğimiz Türkiye ile ilişkiler kısmında da bu ekonomik gelişmeler Kuveyt-Türkiye özelinde incelenmeye devam edilmiştir. Yapılan veri taramalarında, objektifliği sağlayabilmek adına mümkün olduğunca çeşitlendirme yoluna gidilmiştir.

İç Politik Gelişmeler

Henüz daha 2012 Aralık ayında Kuveyt'te seçimlerin yapılması, Emir el-Sabah'ın Şeyh Cabir el-Mübarek el-Hamad el-Sabah'ı başbakanlık görevine getirip, hükümeti kurmakla görevlendirmesinin¹ üzerinden çok fazla zaman geçmeden, seçimlerin adil ve meşru olmadığı gerekçesiyle baş gösteren protesto hareketleri neticesinde, Kuveyt Anayasa Mahkemesi 16 Haziran 2013 günü seçimlerin iptal edildiğini bildirmiştir.² Ancak bu karar Kuveyt muhalefetini tatmin etmemiş ve bu sebeple seçimleri boykot etme kararı almışlardır.³ Bu noktada eski milletvekili ve aynı zamanda büyük aşiretlerden birisine mensup olan ve muhaliflerin ileri gelen isimlerinden olan Musallam el-Barak, "aşiret liderlerinin artık el-Sabah ailesinin etrafından uzaklaşmakta olduğunu çünkü onların artık hükümetin başarısızlığını, rüşvet olaylarını ve altyapının gelişmediği ülkedeki zenginliği gördüklerini" dile getirmiştir.⁴ Muhalifler, el-Sabah'ın seçmenin 4 yerine 1 aday için oy kullanmasını öngören seçim sisteminde yaptığı değişikliğin, yönetim yanlısı adayların lehine olduğunu ve bu durumun el-Sabah hanedanının nüfuzunu arttırmasını sağladığını düşünmüşlerdir.⁵ Bu durum 27 Temmuz'da yapılan seçimlerde de geçtiğimiz yıl olduğu gibi muhalefetin seçimleri boykot etme kararı almasına yol açmıştır.⁶

Siyasi partilerin yasak olduğu Kuveyt'te seçimlere aşiret temsilcileri, liberaller, Ulusal Demokratik Birlik, Şiiler, Sünniler ve Selefilere katılmıştır. Muhaliflerin boykotuna rağmen seçimlere katılım oranı yüzde 52,5 olarak gerçekleşmiştir.⁷ 50 sandalyeli meclise liberallerden en az 3 aday seçilirken, daha önce 17 koltuğa sahip olan Şiiler yarıdan fazla kayba uğrayarak 8 sandalye kazanmışlardır. Sünni İslamcılar sandalye sayılarını 5'ten 7'ye çıkarırken, aşiret tabanından gelenler 24 sandalye kazanmışlardır.⁸ 28 Temmuz'da Kuveyt Emiri Başbakan'ın istifasını kabul ettikten sonra, 29 Temmuz'da Şeyh Cabir Mübarek el-Hamad el-Sabah'ı Başbakan olarak atayarak yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.⁹

Dış Politik Gelişmeler: Uluslararası Görüşmeler ve Güvenlik ve İstikrar Arayışları

Suriye Krizi Merkezinde Uluslararası Gelişmeler

Gün geçtikçe daha da şiddetlenen Suriye krizi, 2013 senesinde de diğer ülkelerin olduğu gibi, düzenlenen çeşitli toplantılar, yapılan görüşmeler açısından Kuveyt'in de dış politik gelişmelerine damgasını vurmuştur. Bunlardan ilki, 29 Ocak 2013 tarihinde Kuveyt'te Kuveyt merkezli Uluslararası İslami Yardım Organizasyonu (IICO) tarafından düzenlenen Sivil Toplum Kuruluşları Konferansıdır. Konferansa yerel ve uluslararası toplam 77 sivil toplum kuruluşu katılmıştır. Konferansta Suriye'de evlerini terk etmek zorunda kalan ülke içindeki ve dışındaki Suriyelilerin sağlık, gıda ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için, Kuveyt hayır kurumlarından 100 milyon dolar yardım taahhüdünde bulunulmuştur.¹⁰ Bunun hemen ertesinde, 30 Ocak 2013 tarihinde

Kuveyt'in ev sahipliğinde 59 ülkenin temsilcisinin katılımıyla¹¹, Suriye'ye Uluslararası İnsani Yardım Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta konuşan BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon Suriye'deki durumu “felaket” olarak tanımlamış ve başta Suriye yönetimi olmak üzere tüm tarafların çatışmalara son vermesi çağrısında bulunmuştur. Bu toplantıda Kuveyt 300, BAE 300, Suudi Arabistan 300, İngiltere 78, Bahreyn 20, Almanya 13.5 milyon dolar yardım taahhüdünde bulunmuşlardır.¹² BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Türkiye Temsilcisi Carol Batchelor, Nisan ayında Anadolu Ajansı (AA) muhabirine verdiği röportajda, Ocak ayında Kuveyt'te düzenlenen toplantıda, Suriye'ye yardım amacıyla taahhüt edilen 1.5 milyar dolarlık yardımın “tam anlamıyla yerine getirilmemesinden ötürü üzüntü duyduğunu” ifade etmiş ve tüm bağışçılara katkı boyutu ne olursa olsun yardım çağrısında bulunmuştur.¹³

Suriye kriziyle ilgili önemli bir ayrıntı da İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch – HRW)'nin yayımladığı 105 sayfalık rapordur. Raporunda HRW, Suriyeli muhaliflerin Ağustos ayında düzenledikleri operasyonda 190'a yakın sivilin öldüğünü ve 200'den fazla kişinin de rehin alındığını ifade etmiştir. Katliam alanında saha araştırması yaptığını ve hem saldırganlardan hem de saldırıya uğrayanlardan oluşan 35 kişilik bir grupla da görüşmeler yaptığını ifade eden HRW, ölümlerin 4 Ağustos günü Lazkiye yakınlarında Beşar Esad'ı destekleyen Alevi köylerinde meydana geldiğini ifade etmiştir. Yine raporda HRW, operasyonlara yaklaşık 20 muhalif grubun katıldığı, bunlardan beşinin de (El Nusra Cephesi, Irak Şam İslam Devleti-İŞİD, Ceş'ül Muhacirin Vel Ensar, Ahrar el-Şam ve Sükur el-İzz) sivillere yönelik katliamlarda bulunduğu ifade edilmiş ve özellikle Türkiye olmak üzere, Kuveyt ve diğer Körfez ülkelerine silah yardımı ve finansman yardımını engellemeleri çağrısında bulunmuştur.¹⁴

Bunların dışında, Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdulaziz, Katar Emiri Şeyh Tamim bin Hamad bin Halife Al Sani ve Kuveyt Emiri el-Sabah 23 Kasım'da Riyad'da bir araya gelmiş, yapılan görüşmede, Katar-Kuveyt ve Suudi Arabistan arasındaki bağların çeşitli işbirlikleriyle geliştirilmesi vurgusunun yanı sıra Körfez ülkeleri arasındaki işbirliğinin desteklenmesi ifade edilmiş, yaşanan bölgesel ve uluslararası krizler konuşulmuş ve Aralık ayında Kuveyt'te düzenlenecek Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Zirvesi ele alınmıştır.¹⁵ 8 Aralık'ta 34. KİK Zirvesi'nin hemen öncesinde, Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Ahmed el-Jarba Kuveyt'te Emir el-Sabah ile görüşmüştür. Jarba, Kuveyt'in Suriyeli mültecilere yönelik yardımlarından ötürü önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır.¹⁶ 10 Aralık'ta Emir, KİK üye ülkelerinin yer aldığı 34. KİK Zirvesi'nin açılışını yapmıştır.¹⁷ Kuveyt'in ev sahipliğinde 10-11 Aralık tarihlerinde gerçekleşen 34. KİK Zirvesi hem Suriye kriziyle ilgili kararlar alınması hem de diğer bölgesel ve küresel sorunlarla ilgili görüşlerin yer alması sebebiyle gerçekleşen önemli toplantılardan birisi olmuştur. Genel olarak; ekonomik entegrasyon, İran'la ilişkiler, Filistin, Mısır ve Suriye konularının ele alındığı Zirve, önemli kararların alınmasıyla sona ermiştir. Kısaca bu kararlara değinmek gerekirse; İran'ın BAE'nin Lesser Tunb, Abu Musa

ve Greater Tunb Adaları üzerindeki süren işgali kabul edilmemiş, adaların egemenliği BAE'ye ait olarak kabul edilmiştir.

- Üye ülkelerin finansal piyasalarının entegrasyonu noktasında bazı ortak kurallar onaylanmıştır.
- Üye ülke liderleri 2018 yılına kadar faaliyete geçmesi planlanan KİK Demiryolu Projesi konusunda bilgilendirilmiştir.
- İran'ın KİK ülkelerine karşı takındığı yeni tutumdan duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdir. Bu durumun bölgenin barış, güvenlik ve istikrarı noktasında olumlu etkilerde bulunması temennisinde bulunmuşlardır.
- Suriye'de yaşanan kriz sebebiyle, rejimin Suriye halkına uyguladığı muamele kınanmıştır. Suriye halkına insani yardımların ulaştırılması noktasında çağında bulunmuşlar ve İran-KİK ülkeleri arasındaki ilişkilerin, iyi komşuluk ilişkilerine, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeye, her türlü kuvvet kullanımı ve tehdidinden uzak durmaya bağlı olduğu hususu vurgulanmıştır. Suriye halkının meşru temsilcisi olarak Suriye Ulusal Koalisyonu'nun kabul edildiği vurgulanmıştır.¹⁸ Zirve'nin açılış töreninde konuşan el-Sabah bu konuyla ilgili olarak: "Suriye'deki insani kriz hâlâ ciddi durumda. Bu nedenle, uluslararası toplumla ve özellikle Birleşmiş Milletlerle beraber gayret harcayarak, bu insani faciaya bir an önce son vermemiz gerekiyor." demiştir.¹⁹
- 23 Kasım'da Cenevre'de İran ve 5+1 ülkeleri arasında yapılan mutabakat konusunda memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.
- Filistin-İsrail sorunu konusunda, ABD'nin çabalarını olumlu gördüklerini ve bu çabaların, başkenti Kudüs olan bir Filistin Devleti'nin kurulmasına yardımcı olacağına dair inançlarını dile getirmişlerdir.

Mısır'daki durumla ilgili olarak, Mısır halkının demokratik seçimlerini desteklediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra ekonomik olarak da Mısır'ı desteklediklerini ve bu şekilde Mısır'ın bölgesel gücünü yeniden kazanmasına yardımcı olabileceklerini belirtmişlerdir.

Son olarak, ortak bir KİK askeri gücünün oluşturulmasına karar verilmiş, bu amaçla Ortak Savunma Konseyi atanmıştır.²⁰

Zirve'yle ilgili önemli bir ayrıntı ise, daha sonra bahsedeceğimiz üzere 25 Kasım'da Manama'da düzenlenen zirve sonrası Kuveyt'in, ekonomik entegrasyon noktasında ayrışan Suudi Arabistan ile Umman arasındaki fikir uyuşmazlığını giderme amacıyla çaba göstermesi olmuştur.²¹

Mısır'daki Gelişmeler

3 Temmuz'da Mısır'da gerçekleşen darbe sonrasında 9 Temmuz'da toplanan Kuveyt Bakanlar Kurulu, Mısır'da güvenlik ve istikrarın sağlanması, demokrasinin yerleşmesi için mümkün olan her yardımın yapılacağını açıklamıştır. Ayrıca, Mısır'da yönetime el koyan ordu tarafından geçici olarak cumhurbaşkanlığına getirilen Adli Mansur görevinden ötürü tebrik edilmiştir.²² 10

Temmuz'da da Kuveyt Mısır'a 4 milyar dolar mali yardımda bulunacağını açıklamıştır. Bu yardımın 2 milyar dolarının merkez bankasına mevduat, 1 milyar dolarının hibe ve 1 milyar dolarının da petrol ürünleri şeklinde yapılacağını bildirmiştir.²³ Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin Mısır'daki darbeyi desteklemesi ve mali destekte bulunması, Körfez ülkelerinin bölgesel değişimlere direndiğinin açık bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.²⁴

Mısır-Kuveyt ilişkilerine dair bir diğer nokta, Mısır'da 3 Temmuz'da yapılan darbeden sonra, darbecilere mali destek verdikleri gerekçesiyle Kuveyt dâhil Körfez ülkelerini eleştiren Dünya Müslüman Âlimler Konseyi Başkanı Yusuf el-Kardavi'nin, 22 Eylül'de Uluslararası İslami Yardım Örgütü'nün toplantısına katılmak üzere gittiği Kuveyt'ten, Kuveyt Dışişleri Bakanlığı'nın uyarısıyla toplantıya katılmadan ayrılmak zorunda kalmasıdır. Konuyla ilgili olarak açıklamalarda bulunan bazı milletvekilleri Kardavi için "Önce intihar eylemlerini destekledi, şimdi de ülkelerin içişlerine karışarak Körfez ülkelerini birbirine düşürüyor. Mısır ordusu hakkında söyledikleri kabul edilemez." diyerek olaya açıklama getirmeye çalışmışlardır. Ayrıca ülkeye kabul edilmemesinde, Mısır'daki darbecilere destek vermekle eleştirilmesinin de etkili olduğu ifade edilmiştir.²⁵

Bir başka gelişme, 30 Ekim'de Emir el-Sabah'ın, Mısır geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur'u kabul etmesidir.²⁶ Mısır'daki 25 Ocak 2011 devriminden sonra, Mısır'ın Kuveyt'e yönelik en üst düzeyli ilk ziyareti olmuştur.²⁷ Bundan sonra 19 Kasım'da Kuveyt 3. Afrika-Arap Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. "Kalkınma ve Yatırım Ortakları" adı altında düzenlenen zirveye 28 devlet başkanı, 7 devlet başkan yardımcısı ve başbakan katılmıştır.²⁸ Zirveye katılmak amacıyla ikinci kez Kuveyt'e gelen Adli Mansur, katılma amacını darbe sonrasında askıya alınan Afrika Birliği üyeliğinin yeniden sağlanması için diplomasi çalışmalarını yapmak şeklinde açıklamıştır.²⁹ Bununla ilgili olarak, Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Nkosazana Dlamini-Zuma, Kuveyt'in ev sahipliğini yaptığı 3. Afrika-Arap Zirvesi'nde düzenlenen basın toplantısında yaptığı konuşmada, "Mısır, meşru duruma döndüğünde, Afrika Birliği üyeliği yeniden aktif olacaktır" sözleriyle cevap vermiştir.³⁰

İran Nükleer Programı Anlaşmazlığı

İran nükleer meselesi de Kuveyt'in yıl içerisindeki görüşmelerinin konusu olmuştur. İran nükleer programı sebebiyle 24 Kasım tarihinde Cenevre'de düzenlenen toplantıda, altı aylık geçici bir mutabakat sağlanmıştır. 5+1 (ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya) ülkelerinin vardığı anlaşmaya göre, "Tahran nükleer programını büyük oranda donduracak. ABD ve Batı ülkeleri, İran'ın anlaşmadaki koşullara sadık kalması halinde önümüzdeki altı ay boyunca İran'a yeni yaptırım uygulamayacak ve mevcut yaptırımlar, gerekirse hızla eski haline getirilebilecek şekilde hafifletilecek." Bu durum, endişeli Körfez ülkeleri tarafından da olumlu karşılanmıştır.³¹ 34. KİK Zirvesi'nde

el-Sabah bu durumu “KİK olarak, İran nükleer sorunu hakkında kısa süre önce imzalanan anlaşmadan memnuniyet duyduk. Bu anlaşmanın kalıcı hale gelmesi ve Körfez bölgesinin gerginlikten uzak kalmasına yardımcı olmasını umuyoruz.” sözleriyle ifade etmiştir.³²

Irak’la Gelişen İlişkiler

Kuveyt’in Irak’la ilişkilerinde yıl içerisinde önemli pozitif gelişmeler görülmüştür. İki ülke ilişkilerinin gelişmesindeki önemli göstergelerden ilki, 24 Ocak’ta³³ Irak’ın 1990 işgalinden ötürü sebep olduğu zararlar sebebiyle Kuveyt’e 500 milyon dolar tazminat ödemesi konusunda anlaşmaya varmaları olmuştur.³⁴ Nitekim Kuveyt daha evvelinde, işgal esnasında Irak’ın 10 adet uçağını ve milyon dolarlık malzemesini çaldığı gerekçesiyle Irak’tan 1.2 milyar dolar talep ediyor ancak Irak direniyordu.³⁵ BM de 27 Haziran’da yayınladığı 2017 sayılı karar ile Irak’ın işgalden doğan BM Antlaşması’nın 7. Bölümü çerçevesindeki yükümlülüklerini kaldırmıştır.³⁶ BM aldığı bu karar üzerine, kayıp Kuveytliler ve malları ile ilgili dosyaları BM Irak Yardım Misyonu’na (UNAMI) sevk etmiştir.³⁷ Alınan bu karar üzerine Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari, bunun Irak-Kuveyt ikili ilişkilerinde ve Irak’ın uluslararası toplulukla olan ilişkileri açısından bir dönüm noktası olduğunu işaret etmiştir. Ayrıca bu kararın, Irak’ın 7. Bölüm çerçevesindeki tüm yükümlülüklerini yerine getirdiğinin kanıtı olduğunu vurgulamıştır. BM Güvenlik Konseyi almış olduğu bu kararda, Irak’ın tazminat gibi üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki taahhüdünü ve hem Irak hem de Kuveyt’in bölgesel istikrarı sağlama konusundaki çabalarını memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir.³⁸

Bu gelişmenin haricinde, 1990 yılındaki işgalden sonra ilk defa 27 Şubat’ta bir Irak uçağının Kuveyt’e iniş yapması sonrasında,³⁹ 20 Kasım’da tarifeli bir Kuveyt uçağı da Irak’ın Necef şehrine iniş yapmıştır.⁴⁰ Bu durum Irak Ulaştırma Bakanlığı Sözcüsü tarafından iki ülke arasındaki kardeşliğe dayalı işbirliğinin oluşması açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁴¹ İlişkilerdeki yakınlaşmaya önemli örneklerden birisi de, 28 Mayıs’ta Kuveyt ve Irak’ın Umr Kasr’da bir rezidans projesini finanse etmek ve iki ülke arasındaki sınır işaretlerinin (border signs) bakımı üzerine 2 memorandum imzalamalarıdır.⁴²

12 Haziran’da Kuveyt Başbakanı Şeyh Cabir Irak’a ziyarette bulunmuştur. Ziyaret esnasında, 20 yıldan fazla bir zaman geçmiş olan Kuveyt Savaşı sonrasında artık tarafların karşılıklı bağlarını kuvvetlendirmeleri vurgusunda bulunmuşlardır.⁴³ Bu amaç kapsamında taraflar politika, ulaşım, kültür, yükseköğrenim, diplomasi ve çevre alanları olmak üzere altı anlaşma imzalamışlardır.⁴⁴ Şeyh Cabir, Maliki ile görüşmesi sırasında, geçmişteki yaşadıkları bu ağır yükten kurtulup, tüm alanlardaki ilişkileri genişletmek suretiyle yeni bir sayfa açmaları gerektiğini söylemiştir. Taraflar ayrıca Suriye’deki iç savaş sebebiyle de duydukları kaygıları dile getirmişlerdir. Irak Dışişleri Bakanı

Hoşyar Zebari ise, Suriye çatışması konusunda Bağdat yönetiminin tarafsız bir tutum takındığını ve hem rejimle hem de muhaliflerle görüşmelerde bulduklarını ifade etmiştir.⁴⁵

Diğer Dış Gelişmeler

Bölgedeki bu genel ve ağırlık kazanan meseleler haricinde Kuveyt, bu sene oldukça hareketli ve dünyanın her kesiminden ülkeyi kapsayan çeşitli dış politik ilişkilerde bulunmuş ve bir dizi anlaşmalara imza atmıştır. Genel hatlarıyla bunlara değinmek gerekirse; 12 Şubat'ta Kuveyt ve Sudan arasında diplomatik bağların kurulması amacıyla mutabakat zaptı imzalanmıştır.⁴⁶

Mart 1963'te Rus gemilerinin Kuveyt'i ziyareti sonrasında Kuveyt ve Rusya arasında kurulan resmi diplomatik ilişkilerin 50. Yılı sebebiyle Kuveyt ve Rusya 11 Mart'ta diplomatik ilişkilerinin kuruluşunun 50. Yılımı (golden jubilee) kutlamışlardır. Bu bağlamda Kuveyt, Irak işgali esnasında Rusya'nın uluslararası hukuk ve BM kararları çerçevesindeki tavrından ötürü minnettar olduklarını ifade etmiştir.⁴⁷

9 Nisan'da Kuveyt 19. Arap Parlamentolararası Birliği (AIPU) Konferansı'na ev sahipliği yapmıştır. Arap parlamentoları temsilcileri ve birkaç bölgesel ve uluslararası örgütün temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. AIPU, Arap parlamento temsilcilerinden oluşuyor. 1974 yılında kurulmuş olup, kurucu konferansı aynı yıl Şam'da yapılmıştır. Amacı ise siyasi, mesleki ve diğer kurumlar açısından Araplar arası işbirliğini sağlamaktır. 2004'teki Cezayir'deki toplantıda AIPU merkezini Şam olarak belirlemiştir. AIPU bugün beş kıtadan, 133'ten fazla parlamento gruplarından oluşmaktadır.⁴⁸

9 Haziran'da ise Burundi ile iki ülke dışişleri bakanlarınca politik istişareler için bir yüksek komite kurulmasına yönelik 2 anlaşma imzalanmıştır.⁴⁹ 23 Haziran'da Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman Kuveyt'e üç günlük bir ziyarette bulunmuştur. İki ülke arasında vize muafiyeti, kültürel işbirliği, çifte vergilendirmenin önlenmesi, turizm, sağlık gibi alanlarda bir dizi işbirliği anlaşması imzalanmıştır.⁵⁰ Bunlara ek olarak, ziyaret esnasında Kuveyt'in Tacikistan'da hidroelektrik enerji sektöründe yatırımlarda bulunmayı planladığı da dile getirilmiştir.⁵¹ 26 Ağustos'ta Japonya Başbakanı **Şinzo** Abe'nin Kuveyt ziyareti olmuştur. Taraflar arasında bilimsel araştırma, yükseköğrenim, ekonomi, turizm gibi alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır. Ortadoğu bölgesinin istikrara kavuşması için taraflar daha aktif çaba göstereceklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca enerji, su, ulaşım, tarım, sağlık, nükleer güvenlik gibi alanlarda da işbirliği içerisinde olmaktan duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdir.⁵² 9 Eylül'de Honduras ve Kuveyt, resmi ve diplomatik pasaportlarda vize ücret muafiyeti konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Bunun dışında, iki ülke dışişleri bakanları arasında siyasi istişarelerin kurulması için mutabakat zaptı imzalanmıştır.⁵³

13 Eylül'de Emir el-Sabah Beyaz Saray'da, 2009 yılındaki ziyaretinden sonra, Obama'yı ziyaret etmiş, İsrail-Filistin görüşmeleri, Irak ile ilişkiler,

KİK'in ekonomik geleceği, Suriye krizi gibi konularda görüşmelerde bulunmuşlardır.⁵⁴ Görüşmeler esnasında, Kuveyt ve Irak arasındaki olumlu gelişen ilişkilere, Mısır'ın ve Körfez'in güvenlik ve istikrarı, Suriye'deki ciddi insani kriz konusu temelde görüşülen meseleler olmuştur. Obama, Kuveyt'in Suriye'deki kriz sebebiyle mültecilere yaptığı insani yardımlar sebebiyle Kuveyt'i tebrik etmiştir. Kuveyt Dışişleri Bakanı el-Hamad bu görüşmeleri oldukça kapsamlı, dürüst ve samimi olarak ifade etmiştir.⁵⁵

Emir'in ziyaretinden sonra bu kez 18 Eylül'de Başbakan Şeyh Cabir, BM Genel Kurulu'nun 68. Oturumuna katılmak amacıyla New York'a gitmiştir. Bu toplantı Kuveyt'in Genel Kurul'a katılımının 50. Yılına denk geldiği için özellikle vurgulanmıştır.⁵⁶

Kuveyt 16-20 Eylül tarihleri arasında Viyana'da düzenlenen Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın 57. Genel Konferansı'na katılmış ve bu sırada nükleer güç sorunları ve teknik işbirlikleri üzerine görüşmelerde bulunmuşlar ve bir dizi anlaşma imzalamışlardır.⁵⁷

8 Ekim'de ise büyük bir törenle Kuveyt ve Kıbrıs terörlü mücadele, yükseköğrenim, sağlık, turizm, bilimsel araştırma, siyasi istişareler gibi alanlarda 6 adet anlaşma ve çeşitli alanlarda işbirliğini öngören bir memorandum imzalamışlardır.⁵⁸ 28 Ekim'de Katar Emiri Şeyh Tamim bin Hamad KİK üyelerine düzenlediği ziyaret turunun bir parçası olarak Kuveyt'e bir günlük ziyarette bulunmuştur. İkili ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgesel ve küresel sorunlar üzerine görüşmelerde bulunmuşlardır.⁵⁹

Kuveyt tarafından başbakan düzeyinde en son 2006 yılında ziyarette bulunulan Pakistan'a 11 Kasım'da Kuveyt Başbakanı Şeyh Cabir resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaret esnasında Kuveyt ve İslamabad arasında yatırım, diplomatik ve resmi pasaportta vize muafiyeti, işgücü ve kaçakların iadesi alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca taraflar arasında enerji ve ticari işbirliğinin karşılıklı olarak artırılması hususu da gündeme gelmiştir. Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Sabah imzalanan anlaşmaların iki ülke arasındaki işbirliğini geliştireceğini ifade etmiş, 120 bin Pakistan vatandaşının yaşadığı Kuveyt'te özellikle sağlık ve güvenlik alanlarında Pakistan'dan işgücü almak istediklerini, başlangıçta 150, ilerleyen süreçte ise 1000 olacak şekilde toplam 1150 Pakistanlı doktoru ve 2 bin civarında güvenlik gücünü istihdam etmek istediklerini ifade etmiştir.⁶⁰

17 Kasım'da ise Tanzanya ile yatırım ve turizm alanında yatırımları artırıp, turizmi geliştirmek amacıyla iki anlaşma imzalanmıştır.⁶¹ 23 Kasım'da ise Emir, KİK ülkeleri arasında işbirliğini görüşmek ve son bölgesel ve küresel gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Suudi Arabistan ve Katar'a ziyarette bulunmuştur.⁶²

Her ne kadar Arap Baharı sürecinde Kuveyt diğer Arap ülkeleri gibi bir ayaklanma ve direnişe sahne olmamışsa da, burada da el-Sabah hükümetine karşı olan çeşitli muhalif gruplar, siyasiler ve insan hakları grupları bulunmaktadır. Emir'in iktidarına yönelik özellikle Twitter üzerinden yürütülen kampanyalara karşı bir sindirme operasyonu başlamıştır. Bu durumun örnek-

lerinden birisi, 37 yaşında bir öğretmen olan Hüda el-Acemi'nin gönderdiği Twitter mesajlarıyla Emir'e hakaret edip, rejim değişikliği çağrısında bulunduğu iddiası üzerine 11 yıl hapis cezası verilmesi olmuştur. Verilen bu ceza, insan hakları savunucuları tarafından bugüne kadarki en ağır karar olarak ifade edilmiştir.⁶³

Ekonomik Gelişmeler

Oldukça hareketli bir ekonomik gündeme sahip olan Kuveyt'te bu yıl da ekonomik gelişmeler açısından aktif geçmiştir. Çeşitli yatırım, ticaret anlaşmalarının yapıldığı bir sene olmuştur. Özellikle gayrimenkul yatırımları oldukça öne çıkmıştır. Bu noktada kısaca Kuveyt'in temel ekonomik göstergelerine göz atmak gerekirse; Kalkınma Bakanlığı verilerine göre, Kuveyt'in 2013 yılı tahmini kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası 47.829,01 cari Amerikan doları olup, ülkeler sıralamasında 13. sırada yer almaktadır.⁶⁴ Aşağıdaki şu tablo ise özellikle 2012 yılına kıyasla 2013 senesi için temel ekonomik göstergeler anlamında daha geniş bir perspektif sunacaktır:

Kuveyt: Temel Ekonomik Göstergeler 2012-2013

Petrol ve Doğalgaz Sektörü⁶⁵	2012	2013
Toplam doğalgaz ve petrol ihracatı (milyar dolar)	113.7	108.3
Ortalama petrol ihracat fiyatı (dolar/varil)	107.1	107.1
Ham petrol üretimi (milyon varil/gün)	2.98	2.93
Nominal Hesaplar⁶⁶	2012	2013
GSYH (milyar dolar)	179.298	172.4
GSYH (büyüme, %)	5.3	3.9
Enflasyon (TÜFE, ort. %)	4.2	3.5
Dış Ticaret Hacmi (bin dolar)	2012	2013
İhracat	290.583	334.975
İthalat	278.464	290.613
Ticaret Hacmi	569.047	625.588
Ticaret Dengesi	12.119	44.362
Yatırımlar (%)⁶⁷	2012	2013
Yatırımlar	15.1	16.4
Kamu	3.8	5.3
Özel	11.3	11.1

Kuveyt Ulusal Bankası'nın (National Bank of Kuwait) raporuna göre ise, 2013 yılındaki düşük petrol fiyatları sebebiyle, Kuveyt'in 2013 yılındaki petrol ihracatında 109.5 milyar dolarlık azalma görülmüş⁶⁸ ve ham petrol ihracatı 2.070 bin varil olarak gerçekleşmiştir.⁶⁹ Kuveyt Ulusal Bankası'na göre, düşük petrol ihracı OPEC üyelerinin ticari fazlalığında da düşüşe yol açmış olup, 2012 yılında 25.7 milyar KD (Kuveyt Dinarı) iken 2013 yılında 24.3 milyar KD'ye gerilemiştir. Bu fazlalık ise 2013 Kuveyt Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının yaklaşık yüzde 48'i olarak tahmin edilmektedir. Petrol ihracatındaki bu düşüşe rağmen, petrol dışındaki ürünlerin ihracatında 1.9 milyar KD yükseleş görülmüştür. Bu ürünler ise Kuveyt'in 2013 yılı içerisinde gerçekleştirdiği toplam ihracatının yaklaşık yüzde 6'sı olarak tahmin edilmektedir.⁷⁰

Kuveyt ekonomisindeki temel göstergelerde öngörülen yıllık değişimler ise şu şekilde ifade edilmektedir:⁷¹

Kuveyt	2013	2014	2015
GSYH	% 0.8	% 2.6	% 3.0
Tüketici Fiyatı	% 2.7	% 3.4	% 4.0
Cari İşlemler Dengesi	% 38.8	% 37.4	% 34.2
İşsizlik	% 2.1	% 2.1	% 2.1

Yine 2013 yılı Küresel Rekabet edebilirlik Endeks Sıralaması'na göre ülkeler bazında Kuveyt bir önceki yıl İspanya'nın yer aldığı 36. sırada yer almıştır. Bunun dışında Alt Politika Göstergeleri ve Temel İhtiyaçlar sıralamasında 32., Etkinlik Arttırıcı Politikalarda 77. ve Yenilikçilik Politikaları sıralamasında ise 101. sırada yer almıştır.⁷² Ekonomik alanda bu kadarla kalmayan Kuveyt'teki gelişmelere Türkiye ile ilişkiler kısmında da değinilmeye devam edilecektir.

Türkiye ile İlişkiler

Kuveyt-Türkiye ilişkileri yıl içinde Davutoğlu'nun ifade ettiği üzere, son derece iyi bir düzeyde karşılıklı ziyaretlerle sürmüştür.⁷³ 12 Şubat tarihinde Ahmet Davutoğlu, Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah Halid el-Hamad el-Sabah ile bir araya gelmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin değerli dostu olarak ifade ettiği el-Sabah'ı ağırlamaktan büyük bir memnuniyet duyduklarını belirtmiştir. Ayrıca Davutoğlu, iki ülke siyasi ve ekonomik ilişkilerinde bir hareketlilik ve canlılık gözlendiğini, son dönemlerde Kuveyt'in Türk ekonomisinde daha fazla görünür hale geldiğini, Türk firmalarının da Kuveyt'te önemli projeler üstlendiklerini ve bu ticaret, yatırım ve proje bağlamında işbirliğini daha da genişletmeye devam edeceklerini ifade etmiştir. Bunun dışında Davutoğlu, her iki ülkenin de uluslararası platformlarda birbirini desteklediğine dikkat çekmiş ve "2015-2016 BM Güvenlik Konseyi adaylığımıza verdikleri destek dolayısıyla ben teşekkür ediyorum. Biz de Kuveyt'in 2018-2019 adaylığına destek veriyoruz. Ayrıca Kahire'de son yapılan İslam

İşbirliği Teşkilatı toplantısında, Türkiye'nin gelecek Zirveyi alması konusunda verdiği destek dolayısıyla Kuveyt'e teşekkür ediyoruz. Bunlar uluslararası işbirliğimizdeki dostluğumuzun önemli göstergeleridir." demiştir.⁷⁴ Arap Baharı sürecinde Kuveyt'in tavrı konusunda Davutoğlu Kuveyt'i tebrik etmiş, bu süreç zarfında Kuveyt'in parlamenter sistemde önemli mesafeler kaydettiğini vurgulamıştır. Ayrıca ekonomik gelişmesiyle birlikte demokrasinin de gelişeceği ve bu şekilde Kuveyt'in bölgede örnek bir ülke olacağını ifade etmiştir.⁷⁵ Davutoğlu ayrıca Irak'ın mezhepsel ve etnik grupların iç barışı sağlamasının hem Kuveyt hem de Türkiye açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

El-Sabah, Türkiye ve Kuveyt'in gelecek sene diplomatik ilişkilerinin başlangıcının 45. yılını kutlayacaklarını ifade etmiş ve Türkiye'nin Kuveyt vatandaşları için taşıdığı önemi şu sözleriyle özetlemiştir: "Son yıllarda iki ülke arasında etkin ticari ilişkilerin yanında yatırımlara da şahit oluyoruz. Aynı zamanda ilişkilerin daha ilerlemesi için ümitliyiz. Kuveytliler son dönemde Türkiye'nin değişik yerlerinde gayrimenkuller almaya başladı. Buna yönelmeleri, Türkiye'nin yaptığı yasa değişikimi sayesinde oldu. Türkiye, Kuveytliler için turizm açısından da önemli bir ülke. Türkiye turizm konusunda Kuveytliler arasında büyük rağbet görüyor".⁷⁷ Basın toplantısında Suriye kriziyle ilgili olarak ise el-Sabah başından itibaren Suriye'nin iç savaşa sürüklenmemesi için çok özen gösterdiklerini, Suriye halkının içinde bulunduğu durumdan ötürü çok üzüldüklerini ve bu sebeple de ellerinden gelen insani yardımları yapmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.⁷⁸ 30 Ocak'ta Kuveyt'te düzenlenen Suriye'ye yardım toplantısında da üzerlerine düşeni yaptıklarını ve bunun yanı sıra siyasi süreçte de destek vermeye devam ettiklerini ifade etmiştir. Bu konuda Kuveyt'in Suriye Ulusal Koalisyonu'nu tanıdığını ve Suriye halkının üzerinde uzlaşacağı bir siyasi çözümü desteklerini vurgulamıştır.⁷⁹

Kuveyt Emiri 28-30 Nisan tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Görüşmelerde siyasi ve ekonomik konular başta olmak üzere iki ülke ilişkileri tüm yönleriyle ele alınmış, ikili ticaret hacminin ve karşılıklı yatırımların artırılması vurgulanmıştır. Bunlar dışında bölgesel ve uluslararası meselelerle ilgili olarak da görüşmelerde bulunulmuştur.⁸⁰ Ayrıca iki ülke arasında şu anlaşmalar imzalanmıştır: Havacılık Otoriteleri Arasında Mutabakat Muhtırası, İkili Hava Ulaştırma Anlaşması, Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Anlaşması, Hayvancılık ve Hayvan Sağlığı Alanında İşbirliği Anlaşması, Savunma Sanayi İşbirliği Mutabakat Muhtırası, Kültür ve Sanat Anlaşması, Diplomatik, Hususi ve Hizmet Pasaportu Hamillerinin Vizeden Muaf Tutulmasına İlişkin Anlaşma ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi ile Kuveyt Devleti Dışişleri Bakanlığı Saud N. Al Sabah Kuveyt Diplomatik Enstitüsü Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı.⁸¹

1 Ekim'de Kuveyt Meclis Başkanı Merzuk Ali el-Ganim beraberindeki heyetle birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Meclis Başkanı Cemil Çiçek'le görüşmelerde bulunmuşlardır. Çiçek bu ziyaretin önemini, yeni yasama döneminde TBMM'nin ilk konuklarının Kuveyt heyeti olduğunu dile getirerek ifade etmiş, ayrıca Temmuz ayında Kuveyt'teki seçim sonrasında da meclis heyeti-

nin ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirdiğini vurgulamıştır. El-Ganim ise Türkiye'nin Kuveyt nezdinde ayrı bir yere sahip olduğuna, Irak'ın Kuveyt'i işgali konusunda ilgili olarak, "Türkiye, bu saldırının ilk saatlerinden itibaren tereddütsüz olarak kınama yayımlamıştır. Ekonomik kayıpları kale almadan Irak petrolünün Türkiye'den geçişini durdurmuştur. Türkiye, zalime karşı mazlumun yanında durmuştur. Bu yüzden, sizlerin bizim gönüllerimizde çok büyük yeriniz vardır" sözleriyle dikkat çekmiştir. Suriye konusunda ilgili olarak da el-Ganim Türkiye'nin tutumunu desteklediklerini ifade etmenin yanı sıra uluslararası platformlarda her daim Türkiye'yi desteklemeye hazır olduklarını dile getirmiştir.⁸² 24 Ekim'de, Kuveyt-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla 30 Mart 2008'de kurulmuş olan İşbirliği için Ortak Komite (İOK) ilk toplantısını Davutoğlu ve Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Sabah başkanlığında Kuveyt'te gerçekleştirmiştir. Komite'ye ekonomiden turizme, sağlıktan tarıma kadar 13 işbirliği alanında Bakanlık ve kurum temsilcisi katılmıştır. Davutoğlu bu komitenin, diğer Körfez ülkeleri ile ilişkilerimiz açısından bir model olabileceği yorumunda bulunmuştur.⁸³

Kuveyt-Türkiye ilişkilerinde yıl içerisinde ses getiren önemli bir olay, Türkiye'de ve uluslararası alanda faaliyet gösteren INREMA ve Dubai merkezli AYN Group tarafından düzenlenen⁸⁴ 17-18 Eylül 2013 tarihlerinde iki ülkenin sektördeki temsilcilerini buluşturacak olan Gayrimenkul Zirvesi olmuştur. Ancak Türkiye'den en fazla gayrimenkul alan Körfez ülkesi olan Kuveyt⁸⁵, etkinliğe bir hafta kala Kuveyt Ekonomi Bakanlığı'nın inceleme kararı üzerine fuarı iptal etmiştir. Bakanlık, katılımcı firmaların tek tek analiz edileceği ve sadece yetkin, gerçek tüzel kişilerin fuara katılmasına müsaade edeceklerini ve bu şekilde Türkiye'den konut alan Kuveyt vatandaşlarının mağdur edilmesini önlemek için böyle bir karar aldıklarını ifade etmiştir.⁸⁶ Kuveyt Ekonomi Bakanlığı'nın erteleme kararı ile Türk firmaları şaşkınlığa uğramıştır. Ancak Bakanlık, bu yıl ilk defa düzenlenecek olan fuarda Dubai, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi çeşitli ülkelerden 100 milyon doların üzerinde bir yatırım sermayesini temsil eden 500'den fazla Arap yatırımcının katılması beklenen fuarın ancak bir aylık inceleme süresinin tamamlanmasının ardından gerçekleştirilebileceğini açıklamıştır. Bu konuyla ilgili olarak Demir İnşaat Yönetim Kurulu Başkanı Hamit Demir bu durumu "Kuveyt'te konutzedeler oldu. Türkiye'den konut aldılar ama evlerini alamadılar, pazarda zayıfladık. Kuveytlileri mağdur edenleri ülkelerine almak istemiyorlar. Bu nedenle hem yerli hem de yabancı yatırımcıların korunması için Türk yetkililer de gerekli tedbirleri almalı" diye açıklamıştır.⁸⁷ Demir ayrıca, bu olaya 3-5 firmanın sebep olduğunu, eskiden Kuveytlilere ayda 10 konut satarken bu sayının 1'e düştüğünü, dolayısıyla Türk inşaat sektörünün Kuveyt'i kaybettiğini ve Türkiye'nin zarar gördüğünü ifade etmiştir.⁸⁸

Ertelenen fuarın 16-18 Aralık tarihlerinde 19 Türk müteahhit firmalarının katılımıyla Kuveyt Türk Büyükelçiliğinin himayesiyle "Onur Ülke Türkiye" temasıyla gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Kuveyt'teki fuarın Türkiye organizatörü INREMA firması Genel Koordinatörü Gökhan İlgar fuarın öne-

mini şu sözleriyle ifade etmiştir: “Kişi başına düşen yıllık milli geliri yaklaşık 67 bin dolar olan ve dünya petrol rezervinin yüzde 10’una sahip olan Kuveyt’te yatırımcılar İngiltere’den sonra en çok Türkiye’ye yatırım yapmakta... Fuar için anlaşma imzaladığımız Expocity firmasının tanıtım filminde Türkiye’den İstanbul’un yanı sıra Yalova, Sapanca, Trabzon, Kuşadası, Ankara ve Antalya gibi şehirlerimiz yer alıyor. Bu şehirleri yatırımcılar isimleri ile biliyor. Fuarda Yalova, Sapanca, Bodrum ve Trabzon gibi Anadolu’dan katılan yerel firmalarımız da olacak.”⁸⁹ 16 Aralık’ta başlayan fuarda konuşan Kuveyt Türkiye Büyükelçisi Murat Tamer, mütakabiliyet anlaşması ile birlikte bir yıllık oturma izninin de yürürlüğe girecek olmasıyla birlikte Türkiye’ye olan yatırımların daha da artacağını çünkü Suriye, Mısır, Lübnan ve Güney Kıbrıs’taki sorunların Kuveytlileri Türkiye’ye yönlendirdiğini vurgulamıştır. Fuara Şehrizar Konakları, Metropol İstanbul ve Tarlabası 360 projeleriyle katılan Çalık Gayrimenkul Kuveyt Kraliyet Ailesi ile bir protokol imzalamıştır.⁹⁰ İki ülke arasındaki ekonomik gelişmelerden bir diğeri, Türkiye’nin önde gelen müteahhitlik firmalarından STFA’nın Körfez’deki Al Ahmedi limanının kapasitesini 2 katına çıkaracak olan 487 milyon dolarlık liman genişletme projesi ve 70 petrol tankerinin bağlanabileceği yeni küçük bir liman inşaatı ihalesini kazanmasıdır.⁹¹

Kuveyt-Türkiye arasında siyasi bir olay ise Kuveyt’te yayınlanan Rey adlı gazetenin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile yaptığı röportajda Gül’ün Türkiye’de Kürt meselesinin çözüm süreciyle ilgili olarak söylediği sözleri yanlış aktardığı üzerinedir. Bu durumla ilgili olarak Gül, gazeteye yaptığı açıklamada “Silah bırakılır, terör biterse o zaman her şey yoluna girer” cümlesinin “Silah bırakılırsa masaya oturulur” şeklinde yansıdığını ifade etmiştir.⁹²

1 Temmuz 2013’te Türkiye, Asya ve Ortadoğu ülkeleriyle ekonomik kalkınma hedefiyle işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan ve Kuveyt’te sekreteryası kurulması kararlaştırılan Asya İşbirliği Diyalogu’na (ACD) üyelik başvurusunda bulunmuş olup bu başvuru 26 Eylül 2013’te karara bağlanmış ve böylece Türkiye ACD’nin 33. üyesi olmuştur.⁹³ Bundan çok kısa bir süre sonra 25 Kasım 2013’te Davutoğlu, “Asya Turizminin Geliştirilmesi” temasıyla Manama’da gerçekleştirilen ACD’nin 12. Dışişleri Bakanları Toplantısı’na katılmıştır. Davutoğlu yaptığı konuşmada, Asya’nın yükselişinin önemine vurgu yaparak, Türkiye’nin mümkün olan her alanda bölgeye açılmaya yönelik politikaları uygulamaya koyduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Sonuç

2013 yılı Kuveyt’in iç ve dış politik gelişmeleri ve de ekonomik gelişmeleri açısından hareketli geçen bir yıl olmuştur. Kısaca bir değerlendirme yapmak gerekirse; iç politik gelişmeleri bağlamında Kuveyt, bu seneyi de seçim maratonu ile geçirmiştir. Haziran ayında Anayasa Mahkemesi’nin Kuveyt’te Aralık 2012’de yapılmış olan seçimleri iptal etmesi üzerine, muhalefetin boykot eylemleri eşliğinde Kuveyt’te yeniden seçim yapılmış, Temmuz sonunda da

yeni hükümet kurulmuştur. Dolayısıyla Kuveyt henüz iç politikasında istikrarı sağlayamamıştır.

Dış politik gelişmeler kapsamında, yıl içerisinde özellikle Suriye’de 3 yılı aşkın süredir devam eden kriz, yapılan çeşitli uluslararası görüşmeler ve toplantılar anlamında Kuveyt’in gündemini oldukça meşgul eden gelişmelerden olmuştur. Bunun yanı sıra İran’ın nükleer programı ve Mısır’da yapılan darbe konusunda Körfez ülkelerinin yaklaşımı da tartışılan temel konulardan olmuştur. Ayrıca Irak ve Kuveyt’in son dönemde geliştirmeye çalıştıkları ilişkileri dikkate alınacak olursa, bu sene her iki ülkenin yakınlaşma anlamında önemli adımlar attığı bir yıl olmuştur. Elbette ki Kuveyt dış politikası bu kadarıyla sınırlı kalmamış, oldukça geniş bir yelpazede dış ilişkiler içerisine girmiştir. Bu kapsamda önemli ilişkilerinden birisi de şüphesiz Türkiye ile olan ilişkileri olmuştur. Karşılıklı olarak yapılan ziyaretler ve toplantılar, imzalanan işbirliği anlaşmaları iki ülke ilişkilerinde siyasi ve ekonomik anlamda önemli detayları içermektedir.

Son olarak, ekonomik ilişkiler kapsamında ise Kuveyt, bu alanda aktif şekilde adımlar atmaya ve bu alandaki işbirliklerine verdiği önemi göstermeye devam etmiştir. Özellikle enerji alanında önemli bir ülke olan Kuveyt açısından, çeşitli ülkelerle imzaladığı yatırım ve işbirliği anlaşmaları dikkat çekici noktalar olmuştur.

Kronoloji

- **24 Ocak:** Irak'ın 1990 işgalinden ötürü sebep olduğu zararlar sebebiyle Kuveyt'e 500 milyon dolar tazminat ödemesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.
- **29 Ocak:** Kuveyt'te Kuveyt merkezli Uluslararası İslami Yardım Organizasyonu (IICO) tarafından Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı düzenlenmiştir.
- **30 Ocak:** Kuveyt'in ev sahipliğinde 59 ülkenin temsilcisinin katılımıyla, Suriye'ye Uluslararası İnsani Yardım Konferansı düzenlenmiştir.
- **12 Şubat:** Ahmet Davutoğlu, Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah Halid el-Hamad el-Sabah ile bir araya gelmiştir.
- **27 Şubat:** 1990 yılındaki işgalden sonra ilk defa bir Irak uçağı Kuveyt'e iniş yapmıştır.
- **11 Mart:** Mart 1963'te Rus gemilerinin Kuveyt'i ziyareti sonrasında Kuveyt ve Rusya arasında kurulan resmi diplomatik ilişkilerin 50. Yılı sebebiyle Kuveyt ve Rusya diplomatik ilişkilerinin kuruluşunun 50. Yılımı (golden jubilee) kutlamışlardır.
- **9 Nisan:** Kuveyt 19. Arap Parlamentolararası Birliğı (AIPU) Konferansı'na ev sahipliğı yapmıştır.
- **28-30 Nisan:** Kuveyt Emiri Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- **12 Haziran:** Kuveyt Başbakanı Şeyh Cabir Irak'ı ziyaret etmiştir. Tüm alanlarda ilişkileri geliştirme vurgusu yapılmıştır.
- **16 Haziran:** Kuveyt Anayasa Mahkemesi seçimleri iptal etmiştir.
- **23 Haziran:** Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman Kuveyt'e üç günlük bir ziyarette bulunmuştur.
- **27 Haziran:** BM yayınladığı 2017 sayılı karar ile Irak'ın işgalden doğan BM Antlaşması'nın 7. Bölümü çerçevesindeki yükümlülüklerini kaldırmıştır.
- **1 Temmuz:** Türkiye, Asya ve Ortadoğı ülkeleriyle ekonomik kalkınma hedefiyle işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan ve Kuveyt'te sekretaryası kurulması kararlaştırılan Asya İşbirliğı Diyalogu'na (ACD) üyelik başvurusunda bulunmuştur.
- **9 Temmuz:** Kuveyt Bakanlar Kurulu, Mısır'da güvenlik ve istikrarın sağlanması, demokrasinin yerleşmesi için mümkün olan her yardımın yapılacağını açıklamıştır.
- **10 Temmuz:** Kuveyt Mısır'a 4 milyar dolar mali yardımda bulunacağını açıklamıştır.
- **27 Temmuz:** İptal edilen seçimler sonrası yeni seçimler yapılmış, muhalefet seçimleri boykot etme kararı almıştır.
- **29 Temmuz:** Şeyh Cabir Mübarek el-Hamad el-Sabah'ı Başbakan olarak atanarak yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.
- **26 Ağustos:** Japonya Başbakanı Şinzo Abe'nin Kuveyt ziyareti olmuştur.
- **13 Eylül:** Emir el-Sabah Beyaz Saray'da, 2009 yılındaki ziyaretinden sonra, Obama'yı ziyaret etmiştir.

- **18 Eylül:** Başbakan Şeyh Cabir, BM Genel Kurulu'nun 68. Oturumuna katılmak amacıyla New York'a gitmiştir.
- **17-18 Eylül:** Türkiye'de ve uluslararası alanda faaliyet gösteren INREMA ve Dubai merkezli AYN Group tarafından düzenlenmesi planlanan ve iki ülkenin sektördeki temsilcilerini buluşturacak olan Gayrimenkul Zirvesi, bir hafta kala Kuveyt tarafından ertelenmiştir.
- **16-20 Eylül:** Kuveyt Viyana'da düzenlenen Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın 57. Genel Konferansı'na katılmıştır.
- **22 Eylül:** Mısır'daki darbecilere mali destek verdikleri gerekçesiyle Kuveyt dâhil Körfez ülkelerini eleştiren Dünya Müslüman Âlimler Konseyi Başkanı Yusuf el-Kardavi Uluslararası İslami Yardım Örgütü'nün toplantısına katılmak üzere gittiği Kuveyt'ten, Kuveyt Dışişleri Bakanlığı'nın uyarısıyla toplantıya katılmadan ayrılmak zorunda kalmıştır.
- **26 Eylül:** Türkiye'nin ACD üyelik başvurusu karara bağlanmış ve Türkiye ACD'nin 33. üyesi olmuştur.
- **1 Ekim:** Kuveyt Meclis Başkanı Merzuk Ali el-Ganim beraberindeki heyetle birlikte Türkiye'ye gelmiştir.
- **8 Ekim:** Kuveyt ve Kıbrıs terörlü mücadele, yükseköğretim, sağlık, turizm, bilimsel araştırma, siyasi istişareler gibi alanlarda 6 adet anlaşma ve çeşitli alanlarda işbirliğini öngören bir memorandum imzalamışlardır.
- **24 Ekim:** Kuveyt-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla 30 Mart 2008'de kurulmuş olan İşbirliği için Ortak Komite (İOK) ilk toplantısını Davutoğlu ve Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Sabah başkanlığında Kuveyt'te gerçekleştirmiştir.
- **28 Ekim:** Katar Emiri Şeyh Tamim bin Hamad KİK üyelerine düzenlediği ziyaret turunun bir parçası olarak Kuveyt'e bir günlük ziyarette bulunmuştur.
- **30 Ekim:** Emir, Mısır geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur'u kabul etmiştir.
- **11 Kasım:** Kuveyt Başbakanı Şeyh Cabir Pakistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur.
- **19 Kasım:** Kuveyt "Kalkınma ve Yatırım Ortakları" adı altında düzenlenen 3. Afrika-Arap Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır.
- **23 Kasım:** Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdulaziz, Katar Emiri Şeyh Tamim bin Hamad bin Halife Al Sani ve Kuveyt Emiri el-Sabah Riyad'da bir araya gelmiştir.
- **23 Kasım:** Emir, Suudi Arabistan ve Katar'a ziyarette bulunmuştur.
- **25 Kasım:** Davutoğlu, "Asya Turizminin Geliştirilmesi" temasıyla Manama'da gerçekleştirilen ACD'nin 12. Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılmıştır.
- **8 Aralık:** Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Ahmed el-Jarba Kuveyt'te Emir el-Sabah ile görüşmüştür.
- **10-11 Aralık:** Kuveyt'in ev sahipliğinde 34. KİK Zirvesi yapılmıştır. Genel olarak; ekonomik entegrasyon, İran'la ilişkiler, Filistin, Mısır ve Suriye konularının ele alındığı Zirve, önemli kararların alınmasıyla sona ermiştir.
- **16-18 Aralık:** Ertelenen gayrimenkul zirvesi "Onur Ülke Türkiye" temasıyla gerçekleştirilmiştir.

Notlar

- 1 Fahriye Keskin, "Kuveyt 2012", *Ortadoğu Yıllığı 2012*, Sayı 8, Yıl 8, ISSN: 2146-7595, İstanbul, Açılım Kitap, s. 331.
- 2 Muhammet Örtlek, "Seçimler Sonrası Kuveyt'te Arap Baharı mı?", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, No 2, 2013 ISSN: 2146-0817 (Online), s. 39.
- 3 "Kuveyt Muhalefetinden Boykot Kararı", *Yeni Şafak*, 17 Haziran 2013.
- 4 Bill Law, "'Politicised' Court Cases Anger Kuwaiti Bedouin", *BBC News*, 12 February 2013.
- 5 Fahriye Keskin, "Kuveyt 2012", *Ortadoğu Yıllığı 2012*, Sayı 8, Yıl 8, ISSN: 2146-7595, İstanbul, Açılım Kitap, s. 330.
- 6 "Kuveyt'te Bir Yıl İçinde İkinci Seçim", *Dünya Bülteni*, 27 Temmuz 2013.
- 7 Muhammet Örtlek, "Seçimler Sonrası Kuveyt'te Arap Baharı mı?", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, No 2, 2013 ISSN: 2146-0817 (Online), s. 39.
- 8 "Kuwait Election: Shia Candidates Suffer at Polls", *BBC News*, 28 July 2013; "Kuwait Liberals Make Slight Gains in Parliamentary Election Results", *Al Arabiya*, 28 July 2013.
- 9 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 10 "Suriyelilere 182 Milyon Dolarlık Yardım Sözü", *Sabah*, 29 Ocak 2013.
- 11 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 12 "Suriye'ye Yardım Konferansı'ndan 1.1 Milyar Dolar", *BBC*, 30 Ocak 2013; "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 13 "UNHCR: Yıl Sonunda Türkiye'deki Suriyeli Sayısı 1 Milyon Olabilir", *Hürriyet*, 14 Nisan 2013.
- 14 "Katliam Raporunda Türkiye'ye Suçlama", *BBC*, 11 Ekim 2013.
- 15 "Suudi Arabistan Kralı Kuveyt Emiri Sabah'ı Ağırladı", *Haberler.com*, 23 Kasım 2013; "Emir Holds Talks with Leaders of Saudi and Kuwait in Riyadh", *Gulf Times*, 23 November 2013.
- 16 "Al-Jarba Praises Kuwait, GCC for Vital Support to Syrian People", *KUNA*, 9 December 2013.
- 17 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 18 Firuze Yağmur Gökler, "34. Körfez İşbirliği Konseyi Zirvesi", *ORSAM*, (Erişim) <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4894>, 23 Aralık 2013.
- 19 "Körfez Liderleri Kuveyt'te Toplandı", *CRI Online*, (Erişim) <http://turkish.cri.cn/781/2013/12/11/1s154366.htm>, 11 Aralık 2013.
- 20 Firuze Yağmur Gökler, "34. Körfez İşbirliği Konseyi Zirvesi", *ORSAM*, (Erişim) <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4894>, 23 Aralık 2013.
- 21 "Körfez Liderleri Kuveyt'te Toplandı", *CRI Online*, (Erişim) <http://turkish.cri.cn/781/2013/12/11/1s154366.htm>, 11 Aralık 2013.
- 22 "Kuveyt Bakanlar Kurulu'ndan Mansur'a Tebrik", *Türkiye*, 9 Temmuz 2013.
- 23 "Kuveyt'te Mısır'a 4 Milyar Dolar Yardım", *Yeni Şafak*, 10 Temmuz 2013; "Kuwait Offers Egypt \$ 4bn", *Arab Times*, 10 July 2013.
- 24 Gülşah Neslihan Akkaya, "Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen", *SETA Analiz*, Sayı: 70, Ağustos 2013, s. 19.
- 25 "Kuveyt Kardavi'yi Sınırdışı Etti", *Dünya Bülteni*, 22 Eylül 2013.
- 26 "Amir Meets Egypt Interim President", *Arab Times*, 30 October 2013.
- 27 "Mısır Cumhurbaşkanı Mansur'dan Kuveyt ve BAE'ye Ziyaret", *Haberler.com*, 30 Ekim 2013.

- 28 "3. Afrika-Arap Zirvesi", *Anadolu Ajansı*, (Erişim) <http://www.aa.com.tr/tr/mod/fotograf-galerisi/9795/3-afrika-arap-zirvesi>, 19 Kasım 2013.
- 29 "Kuveyt'ten Darbecilere 4 Milyar Dolar", *Milli Gazete*, 21 Kasım 2013.
- 30 "Afrika Birliğinden Mısır Kararı", *Anadolu Ajansı*, 19 Kasım 2013.
- 31 "Türkiye de Kârlı Çıkacak", *Hürriyet*, 25 Kasım 2013.
- 32 "Körfez Liderleri Kuveyt'te Toplandı", *CRI Online*, (Erişim) <http://turkish.cri.cn/781/2013/12/11/1s154366.htm>, 11 Aralık 2013.
- 33 "BM Kuveytlilerin Hakkını Aldı", *Radikal*, 24 Ocak 2013.
- 34 Iraq Resumes Flights to Kuwait After 22 Years, *Gulf News*, 28 February 2013.
- 35 "Kuwaiti PM Visits Iraq to Strengthen Relations", *The Daily Star*, 12 June 2013.
- 36 "Unanimously Adopting Resolution 2107 (2013), Security Council Removes Iraq from Chapter VII Obligations over Return of Kuwaiti Nationals", Security Council 6990th Meeting, *un.org*, (Erişim) <http://www.un.org/News/Press/docs/2013/sc11050.doc.htm>, 27 June 2013.
- 37 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 38 "Unanimously Adopting Resolution 2107 (2013), Security Council Removes Iraq from Chapter VII Obligations over Return of Kuwaiti Nationals", Security Council 6990th Meeting, *un.org*, (Erişim) <http://www.un.org/News/Press/docs/2013/sc11050.doc.htm>, 27 June 2013.
- 39 İraqi State Airline Resumes Flights to Kuwait", *rferl.org*, (Erişim) <http://www.rferl.org/content/iraq-kuwait-flights/24914941.html>, 28 February 2013.
- 40 "Kuveyt'ten Irak'a Direkt Uçuşlar Başladı", *Dünya Bülteni*, 21 Kasım 2013.
- 41 "Iraq Resumes Flights to Kuwait After 22-Year Halt", *Todays Zaman*, 27 February 2013.
- 42 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013; "Iraq, Kuwait Sign MoU on Maintaining Border Signs, Financing Um Qasr Housing Complex", *thefreelibrary*, (Erişim) <http://www.thefreelibrary.com/Iraq,+Kuwait+sign+MoU+on+maintaining+border+signs,+financing+Um+Qasr...-a0331498254>, 28 May 2013.
- 43 "Kuwaiti PM Visits Iraq to Strengthen Relations", *The Daily Star*, 12 June 2013.
- 44 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 45 "Kuwaiti PM Visits Iraq to Strengthen Relations", *The Daily Star*, 12 June 2013.
- 46 "Kuwait, S. Sudan Sign Mou to Establish Diplomatic Ties", *KUNA*, 12 February 2013.
- 47 "Kuwait, Russia Mark Golden Jubilee of Diplomatic Relations", *KUNA*, 11 March 2013.
- 48 "Kuwait Hosts 19th AIPU Conference", *Kuwait Times*, 9 April 2013.
- 49 "Kuwait, Burundi Sign Political Agreements", *KUNA*, 9 June 2013.
- 50 "Kuwait, Tajikistan Sign Cooperation Deals", *KUNA*, 23 June 2013; Avaz Yuldoshev, "Tajikistan, Kuwait Sign Six Cooperation Agreements", *Asia-Plus*, 24 June 2013.
- 51 Aynur Jafarova, "Kuwait Plans to Invest in Tajikistan's Hydropower Sector", *Azernews*, 26 June 2013.
- 52 "Prime Minister Shinzo Abe's Visit to the State of Kuwait", *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, (Erişim) http://www.mofa.go.jp/region/page4e_000033.html, 26 August 2013.
- 53 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.

- 54 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013; "Kuwait, US Re-strengthen Ties", *Kuwait Times*, t.y.
- 55 "US Kuwaiti Talks A Success", *The Middle East Times*, (Erişim) <http://mideast-times.com/news.php?edition=190&section=1&newsid=729&offset=0>, t.y.
- 56 "Kuwait PM Set to Attend General Assembly", *KUNA*, 18 September 2013.
- 57 "Kuwait Signs Agreements on Nuclear Sciences, Technologies with IAEA", *KUNA*, 23 September 2013.
- 58 "Kuwait, Cyprus Hammer Out Six Co-op Agreements", *KUNA*, 8 October 2013.
- 59 "Emir Holds Official Talks With Leaders of Kuwait and Bahrain", *Gulf Times*, 29 October 2013.
- 60 "Kuveyt ve Pakistan Arasında İşbirliği", *Dünya*, 11 Kasım 2013; "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 61 "Kuwait, Tanzania Sign Investment, Tourism Agreements", *KUNA*, 18 November 2013.
- 62 "Major Local Events in Kuwait in 2013", *KUNA*, (Erişim) <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2352081&language=en>, 24 December 2013.
- 63 "Twitter'dan 'Rejim Değişikliği Çağrısına' 11 Yıl Hapis", *BBC*, 11 Haziran 2013.
- 64 "Uluslararası Ekonomik Göstergeler", *T.C. Kalkınma Bakanlığı*, Erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Uluslar%20Aras%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/9/UluslararasıC4%B1%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler-2013.pdf>, 2013, s. 18.
- 65 "Kuwait: Concluding Statement of the 2013 Article IV Consultation", IMF, Erişim: <https://www.imf.org/external/np/ms/2013/092313c.htm>, 23 Sept. 2013.
- 66 "Kuveyt Ülke Bülteni", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Erişim: http://www.deik.org.tr/Konseyler/5631/Kuveyt_%C3%9Clke_B%C3%BClteni_2014.html, Mart 2014, s.2 ve 10.
- 67 "Kuwait: Concluding Statement of the 2013 Article IV Consultation", IMF, Erişim: <https://www.imf.org/external/np/ms/2013/092313c.htm>, 23 Sept. 2013.
- 68 Mary Sophia, "Kuwait's Oil Exports Fall 3% in 2013", *Gulf Business*, (Erişim) http://gulf-business.com/2014/03/kuwait-oil-exports-fall-3-2013/#.U0-B4PL_uQF, 30 Mart 2014.
- 69 "Kuwait Facts and Figures", *OPEC*, Erişim: http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/165.htm
- 70 Mary Sophia, "Kuwait's Oil Exports Fall 3% in 2013", *Gulf Business*, (Erişim) http://gulf-business.com/2014/03/kuwait-oil-exports-fall-3-2013/#.U0-B4PL_uQF, 30 Mart 2014.
- 71 World Economic Outlook, April 2014, *IMF*, Erişim: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/pdf/text.pdf>
- 72 "Uluslararası Ekonomik Göstergeler", *T.C. Kalkınma Bakanlığı*, Erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Uluslar%20Aras%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/9/UluslararasıC4%B1%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler-2013.pdf>, 2013, s. 91-92.
- 73 Ahmet Davutoğlu, *2014 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığının 2014 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf, s.67.
- 74 "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı, Ankara, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, Erişim: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-kuveyt-basbakan-yardimcisi-ve-disisleri-bakani-ile-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa, 12 Şubat 2013.
- 75 "Davutoğlu'ndan Kuveyt'e Tebrik", *Yeni Şafak*, 12 Şubat 2013.

- 76 "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-kuveyt-basbakan-yardimcisi-ve-disisleri-bakani-ile-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa, 12 Şubat 2013.
- 77 "Ahmet Davutoğlu'ndan Kuveyt'e Tebrik", *Türk Arab News*, (Erişim) <http://www.turkarabnews.com/tr/2013/02/12/ahmet-davutoglu-ndan-kuveyt-e-tebrik.html>, 12 Şubat 2013.
- 78 "Davutoğlu: Fransa'nın Vetosunu Kaldırması Başlangıç Olarak Bir Fasil", *Star*, 12 Şubat 2013.
- 79 "Ahmet Davutoğlu'ndan Kuveyt'e Tebrik", *Türk Arab News*, Erişim <http://www.turkarabnews.com/tr/2013/02/12/ahmet-davutoglu-ndan-kuveyt-e-tebrik.html>, 12 Şubat 2013.
- 80 "Kuveyt", T.C. Cumhurbaşkanlığı, Erişim: <http://www.tccb.gov.tr/konuk-devlet-baslanlari/255/85917/kuveyt.html>, 28 Nisan 2013.
- 81 "Kuveyt", T.C. Cumhurbaşkanlığı, Erişim: <http://www.tccb.gov.tr/konuk-devlet-baslanlari/255/85917/kuveyt.html>, 28 Nisan 2013.
- 82 "Başkalarının Oyununa Niye Düşüyoruz", *bik.gov.tr*, (Erişim) <http://www.bik.gov.tr/baskalarinin-oyununa-niye-dusuyoruz-haberi-50118/>, 2 Ekim 2013.
- 83 Ahmet Davutoğlu, *2014 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığı'nın 2014 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf, s.67; "Dış Politika Kronolojisi/Ekim 2013", T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-kronolojisi_2013-10-ekim.tr.mfa
- 84 "Türkiye-Kuveyt İşbirliğiyle Gayrimenkul Zirvesi", *Zaman*, 11 Haziran 2013.
- 85 "Türkiye-Kuveyt Gayrimenkul Zirvesi", *Milliyet*, 11 Haziran 2013.
- 86 "Kuveyt'ten Türkiye'ye Son Dakika Şoku", *Sabah*, 13 Eylül 2013.
- 87 "Kuveyt'ten Türkiye'ye Şok Gayrimenkul Notası", *Milliyet*, 13 Eylül 2013.
- 88 "Türk Müteahhitler 'Kuveyt'i Kaybetti", *Hürriyet*, 13 Eylül 2013.
- 89 Fuara Emlak Konut GYO, Viatrans, GAP İnşaat, Sarp Group, Teknik Yapı, Demir İnşaat, Tuğra Gayrimenkul, Kamışoğlu Group, Bodrum Ege Evleri, Cathay, Özkar Özülke, İhlas-Kristal Evleri, Haliç Panorama, Yalova Park, Helis Yapı, Proje Beyaz, AKS Yapı, Keyshead katılmıştır. Abdulkadir Cembekli, "Prosedür Krizi Aşıldı, 18 İnşaat Firması Kuveyt Gayrimenkul Fuarına Gidiyor", *Zaman*, 29 Kasım 2013; Arif Bayraktar, "Büyükelçi, Türk müteahhitlere seslendi: Kuveyt'te 108 bin konut açığı var", *Zaman*, 17 Aralık 2013.
- 90 Arif Bayraktar, "Büyükelçi, Türk müteahhitlere seslendi: Kuveyt'te 108 bin konut açığı var", *Zaman*, 17 Aralık 2013.
- 91 "STFA, Kuveyt'te 487 Milyon Dolara Liman Yapacak", *Hürriyet*, 30 Ocak 2013.
- 92 "Sistem Ne Olursa Olsun Denetim ve Denge Şart", *Zaman*, 7 Mayıs 2013.
- 93 Ahmet Davutoğlu, *2014 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığı'nın 2014 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf, s. 92.
- 94 "Türkiye 33. Üye Ülke Olarak Asya İşbirliği Diyaloğu Bakanlar Toplantısı'na İlk Kez Katıldı", T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/turkiye-33_-uye-ulke-olarak-asya-ismirligi-diyalogu-bakanlar-toplantisi_na-ilk-kez-katildi.tr.mfa